

A VERSENYKÉPESSÉG ÉS PÁLYÁZATI FORRÁS-ALLOKÁCIÓ KISTÉRSÉGI SZINTEN

(Competitiveness and Tendering Efficiency on the Level of Micro-regions)

LUKOVICS MIKLÓS – LÓRÁND BALÁZS

Kulcsszavak:

regionális versenyképesség területi elemzés pályázati aktivitás és sikeresség

Az Európai Unió 2007 és 2013 közötti programozási időszaka minden eddignél nagyobb figyelmet szentel a gazdasági, társadalmi és területi kohézió erősítése érdekében a területi különbségek mérséklésének. A kohéziós törekvéseket kiegészíti a versenyképesség erősítésére való törekvés, melyek együttesen járulnak hozzá a fejlesztéspolitika céljainak eléréséhez. A versenyképesség és a kohézió ugyanakkor eltérő célokat szolgál, és eltérő fejlettségű térségek fejlesztéséhez rendelhető hozzá. Óvatosan kell eljárni a fejlesztési források térbeli allokálása során, hiszen abban az esetben, ha a fejlesztési források döntően a relatíve fejlett térségekbe kerülnek, az nem az eredeti cél, a konvergencia irányába hat, hanem tovább növelheti a területi különbségeket.

Tanulmányunkban empirikusan, többváltozós adatelemzési módszerek segítségével megvizsgáltuk, hogy az I. Nemzeti Fejlesztési Terv pénzügyi forrásai hogyan oszlottak el a térben kistérségi szinten, illetőleg hogy ezen térszerkezet mennyiben feleltethető meg a versenyképességi típusok térbeli eloszlásának. A két eloszlás egyezősége vagy éppen különbözősége alapján következtetéseket vontunk le arról, hogy az adott pályázati forrás a versenyképességet vagy éppen a kohéziót erősítette, másképpen, hogy a területi különbségek növekedése vagy éppen csökkenése irányába hatott.

Elemzéseink eredményeképpen megállapítható, hogy a Gazdasági Versenyképesség Operatív Program forrásaiból a versenyképesebb térségek nagyobb mértékben részesültek, ugyanakkor ezzel párhuzamosan relatíve nagymértékű kohéziós alapú forrásallokálás ment végbe a gyengébb versenyképességű térségek felzárkóztatása érdekében. A teljes NFT forrásallokációja dominánsan konvergencia központú volt, tehát a kevésbé versenyképes térségek felzárkóztatására irányult, mindemellett van a Tervnek egy szignifikáns része, amely versenyképesség-központú forráselosztást valósított meg.

Bevezetés

Az Európai Unió regionális politikáját megalapozó dokumentumokból egyértelműen kiderül, hogy az EU elfogadta azon szemléletet, hogy a verseny területi egységek között is értelmezhető (EC 1999a; 1999b; EC 2004b; 2004c; EC 2006a; 2006b). Az elmúlt évek területi folyamatai azonban arra utalnak, hogy a spontán folyamatok nem csökkentik a területi egyenlőtlenséget, így az eleve hátrányból induló térségekben szükséges a közösségi szintű támogatás. A területi különbségek, a kiéleződő területi verseny, valamint a térségek versenyképessége a 27 tagú Európai Unió kohéziós politikájának kiemelten fontos fejezeteit alkotják.

Az Európai Unió regionális politikája csak abban az esetben érheti el elsődleges célját, a területi különbségek mérséklését, ha a pályázati pénzek térbeli eloszlása a fentebbi logikát követi. Abban az esetben ugyanis, ha a területi különbségek csökkentését célzó, méltányossági szempontok szerint allokkált pályázati forrásokat nem a fejlődésben elmaradott térségekben használják fel, akkor éppen az Európai Unió által elérni kívánt hatás ellenkezője fog megvalósulni, és a térbeli divergencia jelensége erősödik fel.

A térségek relatív fejlettségi szintjének elemzésére egyfajta lehetőséget kínál a versenyképesség fogalma, amely a globális verseny speciális jellemzőinek következtében a közgazdaságtan egyik központi fogalmává vált. A gazdasági hatások térbeliségének vizsgálatát a nemzetközi szakirodalom egyértelműen a versenyképességhez köti. Az Európai Unió 2007 és 2013 közötti programozási időszaka szintén kiemelt figyelmet szentel a versenyképességnek, valamint az azt befolyásoló tényezők javításának a kohézió és a felzárkózás érdekében. A regionális versenyképesség erősítése szerte az Európai Unióban mindenkinek érdeke, hiszen fokozza az EU gazdaságának növekedési potenciálját.

Vizsgálatunkat kistérségi szinten végezzük el, hiszen a regionális tudományban egyre jelentősebben érzékelteti hatását a helyi szint felértékelődése, mint azon kulcskompetenciáknak helyet adó tér, ahol a vállalatok tartós versenyelőnyei koncentrálódnak, és ahol a helyi szereplők összefogásukkal érvényre tudják juttatni gazdaságfejlesztési elképzeléseiket. A gazdasági előnyök elsődleges vizsgálati területi egysége ugyanis a *lokális térség* (Rechnitzer 2005), amelyen belül úgy lehet munkahelyet változtatni, hogy közben nem kell lakást cserélni (lényegében egy ingázási övezet).

A fentiek alapján a következőkben a pályázati források térbeli eloszlását összevetjük a kistérségi versenyképesség térbeliségével. Ebben a vizsgálatban *arra az alapkérdésre keressük a választ, hogy az NFT pályázati forrásai hozzájárultak-e az Európai Unió regionális politikájának elsődleges céljához, a térbeli konvergencia megvalósításához, vagy ezzel ellentétes hatást kiváltva a térbeli divergencia irányába hatottak?* Az alapkérdés megválaszolásához mindenekelőtt áttekintjük az EU regionális politikájának területi különbségek mérséklését célzó legfontosabb elképzeléseit, valamint a területi különbségek alakulásának természetét. Ezt követően kerül sor a két szálon futó elemzés (versenyképességi elemzés és forrásallokáció-elemzés) alapfogalmainak és módszertanának áttekintésére. A két elemzés eredményeinek bemutatása után ismertetjük a tanulmány leglényegesebb eredményeit, vagyis a versenyképességi elemzés és a forrásallokáció-elemzés eredményeinek összevetését.

A területi különbségek az Európai Unióban

„Az EU regionális politikájának legfontosabb célja az Unió különböző fejlettségű és szerkezetű térségei közti gazdasági és társadalmi kohézió erősítése a méltányosság, az igazságosság és a szolidaritás elveinek érvényesítésével.” (Horváth 1998, 121)

A gazdasági és társadalmi kohézió az integráció történetéből adódóan az Európai Unió regionális politikájának egyre inkább előtérbe kerülő szegmense.

Az EU-ban 1988 és 2004 között a területi különbségek csökkentek, még ha csekély mértékben is. A gyengébben teljesítő országokban ezen időszakban megfigyelhető volt a felzárkózás mind az egy főre jutó GDP-t, mind a foglalkoztatottságot vizsgálva (EC 2004). A 2004 előtti időszokról több vizsgálat azt is kimutatta, hogy bár a konvergencia az EU tagállamai között tetten érhető, de *az országokon belüli regionális különbségek alig változtak, továbbra is nagy szélsőségek figyelhetők meg.*

A 2004-es bővítés után az Európai Unió egészét tekintve komoly területi különbségek mutatkoznak az országok és a régiók versenyképességét tekintve, mind a gazdasági kibocsátást, mind a termelékenységet, mind pedig a foglalkoztatottságot illetően. A 2004-es bővítés az Unió történetében soha nem látott változásokat hozott: a gazdasági fejlettséget jelző szakadék a csatlakozás időpontjában széleseedett, *az egy főre jutó GDP 12,5%-kal csökkent*, a gazdasági-társadalmi különbségek megduplázódtak.

Románia és Bulgária 2007-es csatlakozása *tovább növelte a főbb gazdasági mutatók területi eltéréseinek szóródását* az Európai Unióban. Az egy főre jutó GDP átlaga további 3%-kal csökkent (Eurostat 2009). Az Eurostat NUTS2-es régiórangsorában a 2006-os adatok alapján az utolsó 10 ranghelyen kizárólag román és bolgár régiókat találunk, amelyekben az egy főre jutó GDP a 27 tagú EU átlagának 25–35%-át teszi ki. Ezen mutató szerint a szóródás terjedelme 311 százalékpont (a legalacsonyabb érték 25%, a legmagasabb érték 336%, az EU átlag %-ában), ami igen nagy regionális egyenlőtlenségeket mutat az Európai Unión belül. Ezen egyenlőtlenségek ráadásul időben növekednek, hiszen a 2004-es adatok szerint az egy főre jutó GDP a 27 tagú EU átlagának 303%-va volt a legmagasabb értéket elért régióban, míg 24%-a a legalacsonyabb értéket elért régióban, így a szóródás terjedelme 279 százalékpont volt¹.

Annak ellenére, hogy az Európai Unió több lépcsőben történt bővítése látványosan felhívta a figyelmet arra, hogy a regionális politikának jelentős erőforrásokat kell összpontosítania a területi különbségek mérséklésére, szem előtt kell tartanunk azt a közgazdasági törvényszerűséget, hogy *a területi különbségek a gazdasági fejlettség egy bizonyos szintjéig a közismert Williamson-hipotézis szerint növekednek.* Williamson 1965-ös elképzelése értelmében a gazdasági fejlődés a kezdeti időszakban regionális divergenciát, a későbbi szakaszokban pedig konvergenciát idéz elő (Davies–Hallett 2002; Nemes Nagy 2005a; Kiss–Németh 2006, Szörfi 2006). A Williamson-hipotézissel, mint közgazdasági fogalommal kapcsolatosan mindenképpen meg kell jegyeznünk, hogy elképzelései nem minden elméleti közgazdasági irányzat fogalomrendszerében helytállóak, hovatovább az egyes irányzatok fogalomrendszerében a Williamson-görbe konvergens szakasza *másképpen magyarázható* (Fenyővári–Lukovics 2008).

A kohéziós politika eddigi eredményeinek általános tapasztalatai

Az elmúlt évtizedekben a kohéziós politika bizonyos aspektusból vizsgálva sikereket, míg más szempontból kudarcokat ért el (Horváth 2006). Továbbá a konvergencia megvalósulása – akár régiós, akár tagállami szinten – pozitív eredmény, de önmagában nem megfelelő bizonyíték a kohéziós politika hatásosságára és hatékonyságára. A dilemmát az jelenti, hogy vajon ehhez a felzárkózáshoz mennyiben tudtak hozzájárulni az EU Strukturális és Kohéziós Alapjai (MNB 2006). Az eredményesség, hatásosság két szempont szerint ítéltető meg, az egyik a felzárkóztatás, tehát a kohéziós politikának a *konvergenciához* való hozzájárulása, a másik a gazdasági növekedésen túli *egyéb tényezőkre* fókuszál, úgy mint intézményrendszer, bürokrácia, módszertan, értékelés, koncentráció stb.

Az elemzések eredményeinek felvázolása előtt érdemes kitérni az *Európai Bizottság hivatalos álláspontját* tükröző negyedik kohéziós jelentésre (EC 2007), amelyben a kohéziós politika hatásosságát makrogazdasági modellek (HERMIN, EcoMod, QUEST) használatával próbálják meg számszerűsíteni, vagyis kimutatni a nettó hatásokat. A makromodellekkel végzett szimulációk képesek a hatások hosszú távú becslésére is. Az eredmények alapján a 2000–2006-os időszak kohéziós beavatkozásai eredményeképpen az egyes tagországok GDP növekménye a referencia értékhez képest 0,1–2,8%-kal lett magasabb 2006-ra². Az Európai Bizottság ezen modellszámítások eredményei alapján (is) *indokoltnak* tartja a kohéziós politika fenntartását, a konvergencia elősegítésében játszott szerepét fontosnak véli.

A kohéziós politika *sikerességét* az Európai Bizottságtól független elemzők is vizsgálták és számos *pozitív* és fontos következtetésre, eredményre jutottak (1. táblázat). Véleményük szerint a kohéziós politika szignifikáns hatást gyakorol a régiók növekedésére, hozzájárul a különbségek csökkentéséhez, és az 1988-as reform hatására még eredményesebb lett, mint korábban (Bouvet 2003; Cappelen et al. 2003; Bachtler 2008). A növekedés vizsgálata közben az elemzők arra a következtetésre jutottak, hogy a támogatások erőteljesebb gazdasági hatásokat fejtettek ki azokban a térségekben, amelyek fejlettebbek és így magasabb az *abszorpciós képességük*.

Más elemzők véleménye szerint a kohéziós (strukturális, regionális) politika az elmúlt évtizedekben *sikertelenül* próbálta átrendezni a gazdasági teret, miközben folyamatosan nőttek a rendelkezésre álló források. Ráadásul a legnagyobb támogatást élvező első célkitűzés alá eső régiók nem tudtak olyan fejlődést felmutatni, amely miatt kiléphettek volna ebből a támogatotti körből.

1. TÁBLÁZAT

A kohéziós politika hatásosságának megítélése
(The Effectiveness of the Cohesion Policy)

Szemponatok	Pozitív	Negatív
Eredmények	<ul style="list-style-type: none"> – GDP növekedés erősítése – foglalkoztatottság növe- lése 	<ul style="list-style-type: none"> – nem sikerült átrendezni a gazdasági teret – a leginkább támogatottak nem tudtak kilépni elmaradott státuszukból
Okok	<ul style="list-style-type: none"> – nagyobb támogatások az elmaradottabb térségeknek – megfelelő célkitűzések felvállalása 	<ul style="list-style-type: none"> – nem elégséges a források nagyságrendje – nem megfelelő a források felhasználása (kevésbé preferált terület az emberi erőforrás és az oktatás fejlesztése) – a beavatkozások nem eléggé régió-specifikusak
Egyéb hatások	<ul style="list-style-type: none"> – demokráciák megszilárdítása – jólét növelése – túlzott migráció megakadályozása – precízebb tervezési és értékelési gyakorlat kialakítása – elemzések, értékelések készítése – pótlólagos források – tanulási folyamat 	<ul style="list-style-type: none"> – pénzáramoltatás (fejlett tagországok támogatása saját befizetéseikből) – rugalmatlanság – túlzott komplexitás – intézményrendszer fenntartásának terhei

Forrás: Saját szerkesztés Martin (1999); Boldrin–Canova (2001); Ederveen et al. (2002); Rodríguez–Fratesi (2002); Bouvet (2003); Cappelen et al. (2003); Bradley (2005); Palócz (2005); Petrakos et al. (2005); Váradí (2006; 2007); EC (2007); Economist (2007); Ezcurra et al. (2007); Bachtler (2008); Trón (2008) alapján.

Az Európai Unió megbízásából 2009. június 22-én készült el az a jelentés, amely az Európai Unió regionális politikai eszköztárának potenciálját méri fel egy igen jelentős empirikus kutatás keretében, a Lisszaboni és a Göteborgi célokra fókuszálva (EC 2009). Az elemzés a kohéziós politika eszközeit vizsgálja az EU 27 tagállamában, 246 olyan operatív programjának elemzésén keresztül, amelyet vagy az Európai Regionális Fejlesztési Alap, vagy a Kohéziós Alap, vagy pedig az adott országok Nemzeti Stratégiai Referenciakeretei támogatnak.

Az elemzés több fontos megállapítást is tesz, melyek kutatásunk szempontjából is fontos összefüggésekre világítanak rá. Az egyik legfontosabb átfogó következtetés, hogy a Strukturális Alapok első két célkitűzését támogató *Konvergencia, valamint Versenyképesség és foglalkoztatás programok egyaránt hozzájárulnak a Lisszaboni*

és a Göteborgi célok eléréséhez. Mindez úgy történik meg, hogy elősegítik az innovációt, támogatják a vállalkozásokat, növelik és fejlesztik a K+F-et, bővítik és fejlesztik a közlekedési infrastruktúrát, erősítik a szinergiát a növekedés és a környezetvédelem között.

A jelentés a tagállamokat három csoportba osztotta aszerint, hogy az adott ország operatív programjaiban a versenyképesség vagy a konvergencia dominál, esetleg a két prioritás közel azonos súllyal szerepel. *Magyarország a főként konvergencia operatív programokkal rendelkező országok közé került*, ami azt jelenti, hogy operatív programjaiban a kohéziós hatások dominálnak, azonban azokban versenyképességi hatások is megtalálhatók.

A magyar kistérségek versenyképességi típusai

A versenyképesség fogalma egyre mélyebben beépült az EU regionális politikájának fogalomtárába. Egyre inkább elfogadottá válik ugyanis, hogy nem csak a vállalatok, hanem *a területi egységek is versenyeznek* egymással (Lengyel 2010). A versenyképességnek közismert, különféle megközelítései közül tanulmányunkban a legszélesebb konszenzuson alapuló, a területi verseny ismertett definíciójából kiinduló *egységes versenyképességi definícióra támaszkodunk*: „*a vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben a nemzetközi (globális) versenynek ki vannak téve*” (EC 1999a, 75; Lengyel 2000, 974).

Módszertan, adatbázis

Elemzésünk alapját az Európai Unió hatodik periodikus jelentésében publikált egységes (standard) versenyképességi definíció alkotja. Az alkalmazott módszer zárt logikai rendszerét biztosítja az, hogy az indikátorok kiválasztását az egységes versenyképességi definíciót kibontó modell, a piramis-modell koordinálja (Lengyel 2000). Az elemzés alapjául szolgáló piramis-modell alapkategóriái az Európai Unió standard versenyképességi definíciójából következő mérhető közgazdasági kategóriák.

Lényeges, hogy a végső adatbázis – amely a többváltozós adatelemzési módszerek alapjául szolgál – egy *többlepcsős folyamat eredményeképpen alakul ki*. Első lépésben azon *alapadatok* kerülnek meghatározásra, amelyek a kistérségi szintű versenyképességi vizsgálat esetén egyáltalán szóba jöhetnek. Ezen adatokat a versenyképesség fogalmának mélyebb átgondolása, valamint közgazdasági megfontolások alapján határozhatjuk meg, figyelembe véve az áttekintett nemzetközi és hazai elemzések legfontosabb tapasztalatait. Ezen nagyszámú adat tényleges alapadatként való szerepeltetését korlátozza az, hogy bizonyos kívánt adatok – főleg kistérségi szinten – nem állnak rendelkezésre, így a *tényleges alapadatok* az elérhető, rendelkezésre álló alapadatok jelentik. Ezen alapadatok még nyers adatoknak tekinthetők,

amelyekből egyszerű matematikai műveletekkel *potenciális indikátorokat* tudunk képezni. A potenciális indikátorokat főkomponens-analízis segítségével szelektálva juthatunk el a *tényleges, releváns indikátorokhoz*, amelyek végül az elemzés alapját képezik. Az adatbázis a releváns indikátorok *standardizálása*, majd *súlyozása* után nyeri el végső formáját.

Az adatbázist alkotó kemény statisztikai adatok 90%-a az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszerből, a TeIR-ből származik (a maradék kb. 10% adat a KSH központi adatbázisából, a Magyar Szabadalmi Hivatal honlapjáról, valamint az MTA honlapjáról kigyűjtethető).

A fentebbiekben ismertetett módszer következő lépése a kiválasztott indikátorok szelektálása. Az általunk kitűzött elvárásoknak megfelelően sikerült minden egyes alapkategóriát, alaptényezőt és sikerességi faktort legfeljebb két főkomponenssel leírni úgy, hogy az esetek 65%-ában egyetlen, 70%-nál nagyobb információtartalmat megőrző főkomponens elegendőnek bizonyult. Az adatredukció során két-két főkomponensre volt szükség azonban az alapkategóriák közül a globális integráltság, az alaptényezők közül a kis- és középvállalkozások, valamint az intézmények és a társadalmi tőke, a sikerességi faktorok közül a társadalmi szerkezet, a környezet minősége és a régió társadalmi kohéziója 70%-nál nagyobb információtartalmának megőrzéséhez. Így összesen 22 *főkomponens jött létre* a változók szelektálása során. Lényegesnek tartjuk kiemelni, hogy az egyes alapkategóriákat, alaptényezőket, valamint sikerességi faktorokat leíró *főkomponensek átlagosan 80,26%-ban megőrizték a főkomponenseket alkotó magyarázóváltozók információtartalmát*. Ennek alapján levonható az a következtetés, hogy a változók szelektálása után *a modellt alkotó 78 tényleges standardizált változó valóban relevánsnak tekinthető vizsgálatunk szempontjából*, így az elemzés alapjául szolgálhat.

Ezt követően *a változószelekció után megmaradt 78 standardizált változó piramismodellben betöltött súlyát határoztuk meg*. Ennek során újabb főkomponens-analízis futtatására került sor, melyben a modellt alkotó 78 standardizált változó egyszerre szerepelt. A 168 magyar kistérség versenyképességének elemzésére létrehozott 78 változó alkotta rendszert megfelelő információtartalommal³ *12 főkomponens reprezentálja*. A 12 főkomponenst létrehozó főkomponens-analízis mind a 78 változóhoz kiszámította az egyes változókhoz tartozó kommunalitások értékét, melyből gyököt vonva megkapjuk, hogy az egyes változók milyen mértékben állnak kapcsolatban a versenyképességet leíró teljes rendszerrel. *Ezen értékeket súlyként használva juthatunk el a 78 változót tartalmazó standardizált, súlyozott adatállományhoz*.

A szelektálás és a súlyozás sikeres lefolytatása után az egységes versenyképességi definíciót kibontó piramis-modell logikájának megfelelő szerkezetű, 78 szelektált (tehát versenyképességi szempontból valóban releváns), standardizált, súlyozott változóból álló adatbázis állt elő. A kidolgozott eljárás empirikus alkalmazásának keretén belül a 168 magyar kistérség *komplex versenyképességi tipizálására* is sor került, melynek *kizárólag módszertani aspektusaira koncentráltunk* jelen tanulmányunk során.

A 168 magyar kistérség versenyképességi típusai

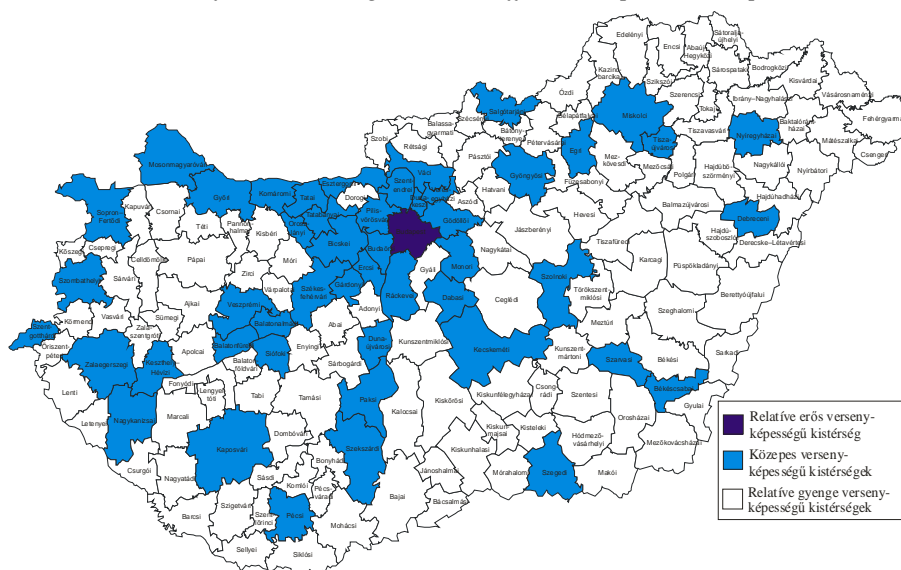
A kistérségek versenyképességének komplex elemzésére alapvetően kétféle, egymástól jelentősen eltérő logikájú többváltozós adatelemzési technikát, a *klaszteranalízist*, valamint a *többdimenziós skálázást* használtuk annak érdekében, hogy az egyik módszerrel megszülető eredmények a másik módszer eredményeivel összehasonlíthatóvá, ezáltal kontrollálhatóvá váljanak. *Az erős belső kontroll az elemzés szerves részét képezi*, hiszen törekedtünk arra, hogy egy-egy eredményt többféleképpen is kiszámoljunk, ezáltal minimalizálva az elemzés során elkövethető számítási hibákat. Így például a klaszteranalízist mind a *78 szelektált, súlyozott változó*, mind pedig a változószelekció során létrejött *22 főkomponens alapján is elvégeztük*. De a többdimenziós skálázás során is törekedtünk a lehető legkomplexebb versenyképességi kép kialakítása érdekében az egydimenziós és a kétdimenziós elemzések eredményeinek lehetőség szerinti *minél szélesebb körű kombinálására*.

A kétdimenziós skálázás által létrehozott geometriai reprezentáció magában hordozhatja annak lehetőségét, hogy a térképen szabad szemmel is jól látható csoportosulásokat, *klasztereket sejtessen*. Amennyiben megpróbáljuk összevetni az összes változót dimenziószám-csökkentés nélkül csoportokba rendező klaszteranalízis eredményét a mindössze két dimenzióra lecsökkentett térben dolgozó MDS-ével, *igen hasonló megállapításra jutunk*. A kétdimenziós térképen körülhatárolható klaszterek *ugyanazon elemeket tartalmazzák*, mint a klaszteranalízis eredményeként létrejött klaszterek. Ez a megállapítás a K-means eljárással lehatárolt klaszterek számától – három, négy, illetve öt klaszter lehatárolására vállalkoztunk⁴ – függetlenül érvényes volt (Lukovics 2008).

A *három versenyképességi típus térbeli elhelyezkedéséről* elmondható, hogy Budapest, mint az egyetlen relatíve erős versenyképességű kistérség körül a közepes versenyképességű kistérségek szignifikáns térbeli koncentrációja alakult ki (1. ábra). A közepes versenyképességű térségtípus további egyértelmű megjelenése a *megyeszékhelyek*, illetve a *nagyobb városok kistérségeiben* figyelhető meg. A közepes versenyképességű térségek térbeli elhelyezkedését – úgy tűnik – befolyásolja a *fő közlekedési útvonalak* nyomvonala, hiszen jelentős közepes versenyképességű térségkoncentráció figyelhető meg az autópályák mentén, valamint a Duna mentén is. A *fejlett nyugati centrumokhoz való közelség* elemzésünk eredménye szerint szintén pozitívan befolyásolja egy-egy kistérség versenyképességét: a *nyugati határ mentén* megfigyelhető a közepes versenyképességű térségek egyfajta koncentrációja, ezzel szemben a *keleti határ menti területeken jellemzően relatíve gyenge versenyképességű* kistérségek találhatók.

1. ÁBRA

Az elméleti versenyképességi típusok elhelyezkedése a térben, 2004
(The Allocation of the Micro-regions with Different Empirical Competitiveness)

Forrás: Lukovics (2008).

A magyar kistérségek típusai a pályázati teljesítmény alapján

Kutatásunk következő lépéseként a pályázati aktivitás és sikeresség térbeliségének vizsgálatát végeztük el. Az empirikus vizsgálat célja, hogy a pályázati aktivitás és sikeresség változói segítségével *homogén csoportokat* tudjunk létrehozni a kistérségek szintjén a támogatottság szempontjából. Így meg lehet állapítani, hogy az I. NFT keretén belül (2004 és 2006 között) melyik kistérségek kaptak kifejezetten sok támogatást fajlagosan, melyek átlagos nagyságút, és melyek részesültek átlag alatti támogatásban.

Módszertan, adatbázis

Az elemzés elvégzése érdekében először a fogalmi kategóriákhoz változókat rendeltünk. Egyrészt vizsgáltuk a pályázati aktivitást, amelyet a kistérség *egy lakosára jutó igényelt támogatás ezer Ft-ban*, *egy lakosára jutó tervezett összköltség ezer Ft-ban* és a *tízezer lakosára jutó beadott projektek száma* változók alapján lehet számszerűsíteni. A pályázati sikeresség értelmezéséhez a kistérség *egy lakosára jutó elnyert*

támogatás ezer Ft-ban, az egy lakosára jutó elfogadott összköltség ezer Ft-ban és a tízezer lakosára jutó megvalósuló projektek száma változókat használtuk fel. Ezeket a változókat minden egyes kistérség és minden egyes operatív program (és az egész NFT) szempontjából elkészítettük a 2004–2006-os időszak tekintetében. Így jött létre 30, a támogatási teljesítményhez kapcsolódó változó. Az adatbázis létrehozásához az EMIR⁵ adatait használtuk fel. Az adatbázis az I. NFT keretében 2004 és 2006 között benyújtott összesen 40 998 db pályázat adatait tartalmazza kistérségi bontásban. A lekérdezés időpontja: 2008. március 26.

A lehetséges elemzési módszerek, statisztikai eszközök közül (itt is) a faktoranalízist és a klaszteranalízist választottuk, mivel ezek kellően robusztus eszközök, illetve a *multikollinearitás* jelenségét, amely a gazdasági, társadalmi mutatók között könnyen előfordul, is tudják kezelni, illetve több és komplexebb összefüggések feltárára is alkalmasak, mint a korreláció. A *faktoranalízissel* célunk volt a változók számának csökkentése, az adatstruktúra méretének redukálása, illetve a támogatási teljesítményt leíró változók közötti viszonyok feltérképezése, számszerűsítése. Ennek kapcsán például az eredetileg minden OP esetben kiszámított támogatási változókat (30 db) az I. NFT-nél három faktorba sikerült összevonni. Az NFT háromfaktoros megoldása alapján elmondható, hogy a ROP és az AVOP, illetve a HEFOP és a GVOP változói tömöríthetők külön faktorba, míg a KIOP-ra vonatkozó változók teljesen elkülönülnek az előzőektől. Ez a megoldás viszont csak a variancia 57%-át magyarázza meg⁶, tehát magyarázó ereje nem egyértelműen megfelelő.⁷

A *klaszterelemzés* célja volt a homogén csoportok létrehozása a kistérségek szintjén, ezáltal *dimenziócsökkentés* jön létre (Székelyi–Barna 2003). Az elemzésben az egyedeket a kistérségek alkotják, amelyeket a pályázati aktivitásuk és sikerességük alapján soroltunk homogén csoportokba. A *GVOP* esetben végzett klaszteranalízisnél mind a hat, korábban említett, a pályázati sikeresség és aktivitás jellemzésére megfelelő változót felhasználtuk az elemzéshez.⁸

A 168 magyar kistérség típusai pályázati aktivitás és sikeresség szerint

A klaszterelemzésnél a *Minkowski-metrikák* (ezen belül is a négyzetes euklideszi távolság) alkalmazásával a *Ward féle eljárással* dolgoztunk, amely képes a klaszterek belső heterogenitásának minimalizálására. Ebben az elemzésben az egyes operatív programoknál, illetve az NFT-nél is *három klaszter kialakítása* tűnt célszerűnek, akár az ismertetett megoldás alapján, akár elméleti megfontolások alapján, mivel így létrejöhetett egy átlagos értékű egyedeket tartalmazó halmaz, egy átlagosnál magasabb értékekkel rendelkező csoport és egy átlag alatti értékekkel bíró klaszter.⁹ Ezek jellemzését az eredeti változók alapján végeztük el, minden klaszter esetében megvizsgálva a csoportátlagot és a csoportszórást.

A *GVOP* elemzésénél megállapítható, hogy a klaszterképzéshez felhasznált változók segítségével sikerült definiálni *három – a pályázati sikeresség és aktivitás*

szempontjából homogén – csoportot (2. táblázat). Így megállapítható, hogy a pályázati teljesítmény szempontjából *alacsony aktivitású és sikerességű* kistérségek csoportjánál jellemzően átlag alatti volt az egy lakosra jutó igényelt támogatás a GVOP-ból, a projektek tervezett összköltsége, az elnyert pályázati támogatás és az elfogadott összköltség. Továbbá a tízezer lakosra jutó beadott és megvalósuló projektek száma is átlag alatti volt.

2. TÁBLÁZAT

*A létrejött klaszterek jellemzése a GVOP-nál
(The Features of Clusters at ECOP)*

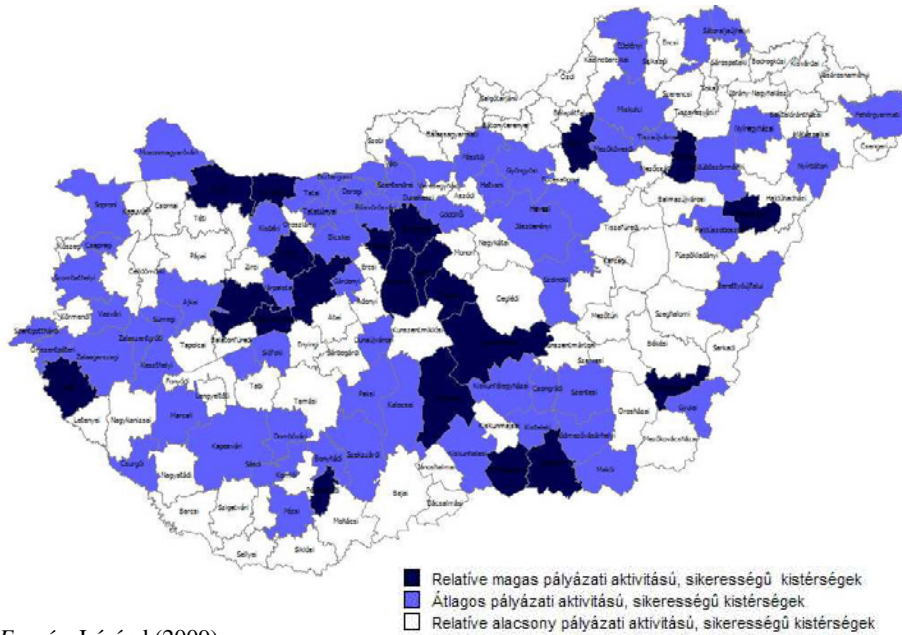
		1.	2.	3.
pályázati teljesítmény változói	Egy lakosra jutó GVOP igényelt támogatás (eFt)	15,74	33,34	51,06
	Egy lakosra jutó GVOP tervezett összköltség (eFt)	32,83	77,24	140,32
	Egy lakosra jutó GVOP elnyert támogatás (eFt)	6,86	16,74	27,63
	Egy lakosra jutó GVOP elfogadott összköltség (eFt)	13,69	36,56	62,04
	Tízezer lakosra jutó GVOP megvalósuló projektek száma	4,57	9,00	14,70
	Tízezer lakosra jutó GVOP beadott projektek száma	10,18	18,21	27,78
	1. relatíve alacsony pályázati aktivitású, sikerességű térségek 2. átlagos pályázati aktivitású, sikerességű térségek 3. relatíve magas pályázati aktivitású, sikerességű térségek			

Forrás: Lóránd (2009).

A kistérségek területi elhelyezkedéséről elmondható (2. ábra), hogy a *relatív magas pályázati teljesítményűek* nagy része Pest (4 db), Veszprém (2 db), Fejér (2 db), Bács-Kiskun (2 db) és Csongrád (2 db) megyékben található. A *relatív alacsony pályázati teljesítménnyel és fejlettséggel* jellemezhető térségek közül sok az észak-keleti, a keleti és a dél-nyugati határ mellett található, továbbá Békés (6 db), Jász-Nagykun-Szolnok (5 db) és Fejér (5 db) megyékben, valamint Győr-Moson-Sopron megye déli részén (4 db), Somogy megye északi részén (3 db), Vas megye keleti felén (2 db), illetve Veszprém megye nyugati részén (2 db).

2. ÁBRA

Kistérségek besorolása a GVOP klaszterezés eredménye alapján
(The Membership of Micro-regions Regarding the Cluster Analysis of ECOP)

Forrás: Lóránd (2009).

Az NFT esetében csak a korábban létrehozott *három faktorról végrehajtott klaszteranalízis* eredményezett értelmezhető megoldást, vagyis így sikerült létrehozni a *pályázati sikeresség és aktivitás szempontjából homogén csoportokat* (3. táblázat).

Az I. Nemzeti Fejlesztési Terv esetében a kistérségek első csoportját alkotók így *relatív alacsony pályázati aktivitással és sikerességgel* rendelkeznek, mivel átlag alatti értékű esetükben az egy lakosra jutó NFT igényelt támogatás, a tervezett összköltség, az elnyert támogatás és az elfogadott összköltség. Továbbá megállapítható, hogy átlag feletti a tízezer lakosra jutó beadott és elnyert pályázatok száma.

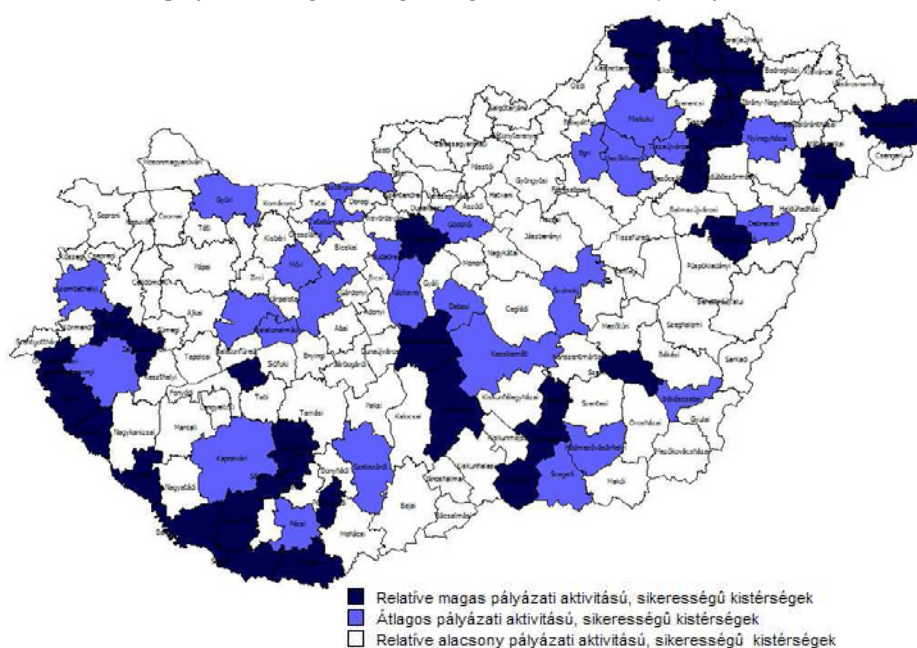
A teljes terv szempontjából *relatív magas pályázati aktivitású és sikerességű* térségek területileg egyes megyékben sűrűsödnek leginkább (3. ábra), úgy mint Borsod-Abaúj-Zemplén (4 db), Szabolcs-Szatmár-Bereg (3 db), Baranya (3 db), Csongrád (3 db), Somogy (3 db), Zala és Vas (összesen 5 db), Hajdú-Bihar (2 db), Tolna (2 db), Bács-Kiskun (2 db) (3. ábra). *Átlagos pályázati teljesítménnyel* jellemezhető megyék a következők: Veszprém és Fejér (összesen 4 db kistérség), Komárom-Esztergom (2 db), Pest (4 db) és Borsod-Abaúj-Zemplén (2 db).

3. TÁBLÁZAT
A létrejött klaszterek jellemzése az I. NFT-nél
(The Features of Clusters of Micro-regions at the First NDP)

		1.	2.	3.
pályázati teljesítmény változói	Egy lakosra jutó NFT igényelt támogatás (eFt)	135,38	154,33	205,15
	Egy lakosra jutó NFT tervezett összköltség (eFt)	218,03	252,58	331,85
	Egy lakosra jutó NFT elnyert támogatás (eFt)	53,38	77,01	83,80
	Egy lakosra jutó NFT elfogadott összköltség (eFt)	93,12	120,93	147,43
	Tízezer lakosra jutó NFT megvalósuló projektek száma	18,48	20,94	29,48
	Tízezer lakosra jutó NFT beadott projektek száma	34,28	40,46	55,96
	1. relatíve alacsony pályázati aktivitású, sikerességű térségek			
2. átlagos pályázati aktivitású, sikerességű térségek				
3. relatíve magas pályázati aktivitású, sikerességű térségek				

Forrás: Lóránd (2009).

3. ÁBRA
Kistérségek besorolása az I. NFT klaszterezés eredménye alapján
(The Membership of Micro-regions Regarding the Cluster Analysis of the First NDP)

Forrás: Lóránd (2009).

A kistérségi versenyképesség és a pályázati teljesítmény kapcsolata

A következőkben arra teszünk kísérletet, hogy megvizsgáljuk azt, hogy az NFT pénzügyi forrásainak térbeli eloszlása mennyiben feleltethető meg a kistérségek versenyképességi típusainak. Ezt a vizsgálatot többváltozós adatelemzési módszerek alkalmazásával fogjuk megvalósítani. Először összevetjük a versenyképességi elemzés 78 mutatója alapján lehatárolt három klaszter egyedeit a GVOP három klaszterébe sorolt egyedekkel, majd a versenyképességi elemzés egydimenziós skálázása által létrehozott rangsort vetjük össze a GVOP egydimenziós skálázásának rangsorával. Ugyanezen vizsgálatokat a versenyképesség és a teljes NFT viszonylatában is el fogjuk végezni.

Klaszteranalízis eredményeinek összehasonlítása

Az elemzések alapján megállapítható, hogy a klaszteranalízis segítségével csak alapvető irányvonalak, tendenciák megfigyelésére lesz lehetőségünk, a módszer ugyanis nem kellően érzékeny elemzési eszköz arra vonatkozóan, hogy megfelelő részletességű állításokat fogalmazzunk meg a GVOP, illetve a teljes NFT pénzügyi forrásainak térbeli eloszlásának és a térségi versenyképességnek a kapcsolatáról. Meg kell jegyezzük ugyanakkor azt a módszertani kihívást, hogy a versenyképességi tipizálásnál Budapest olyan mértékben kiemelkedett a magyar térszerkezetből, hogy önálló klasztert alkot, azonban a pályázati teljesítmény szerinti tipizálásnál a legerősebb klaszterben nem csak Budapest található, hanem további 19 kistérség, ami az egyes kistérségek két tipológia szerinti besorolásának összevetésekor kellő óvatosságra inti az elemzőt.

Amennyiben a versenyképességi típusok három klaszterét a GVOP három klaszteréhez hasonlítjuk, úgy azt találjuk, hogy a 168 kistérség 61%-a, 103 kistérség ugyanabba a klaszterbe került a versenyképességi elemzés során, mint a GVOP forrásainak elemzése során. Ez azt jelenti, hogy ezen 103 kistérség esetén a relatíve alacsony versenyképességű kistérségek relatíve alacsony pályázati aktivitással és sikerességgel jellemezhetőek, a közepes versenyképességű kistérségek közepes, míg a relatíve erős versenyképességű kistérségek relatíve magas pályázati aktivitással és sikerességgel írhatók le.

Nyolc olyan kistérséget találtunk, amelynek versenyképességi besorolása magasabb, mint a pályázati aktivitás és sikeresség szerinti besorolása: ezen kistérségek nem tudták kihasználni a relatíve kedvező versenyképességi helyzetüknek megfelelő GVOP szerinti pályázati potenciált. Ezen kistérségek mindegyike közepes versenyképességű kistérség relatíve alacsony pályázati aktivitással és sikerességgel.

Ezzel szemben 57 kistérség a relatív versenyképességi besorolásánál magasabb pályázati aktivitás és sikeresség szerinti besorolást kapott. Ezen kistérségek tehát a relatív versenyképességi helyzetüknél magasabb aktivitást és sikerességet mutattak a

GVOP forrásallokációjánál. A GVOP elemzésekor összesen 7 olyan kistérséget találunk, amelyek esetén a legalacsonyabb versenyképességi besorolás a legmagasabb GVOP szerinti aktivitási és sikerességi kategóriával párosult, ami azt jelenti, hogy relatíve gyenge versenyképességű térség *versenyképességi (és nem pedig konvergencia) alapon* részesült helyzetéhez képest kiugróan magas GVOP forrásallokációban.

A klaszteranalízis alapján tehát megállapítható, hogy *a GVOP jellemzően versenyképességi alapon allokált* 2004 és 2006 között, ami alapvető logikájával megegyezik. Ennek ellenére relatíve magas azon kistérségek száma, amelyek esetében a legalacsonyabb versenyképességi besorolás közepes vagy magas pályázati aktivitási és sikerességi besorolással párosul. Ez azt jelenti, hogy a kevésbé versenyképes térségek részesülnek versenyképességi típusú pályázati forrásból, holott az EU kohéziós politikájának logikája értelmében ezen térségeknek elsősorban konvergencia típusú, *méltányossági forrásokat kellene allokálni*¹⁰.

Amennyiben *a versenyképességi elemzés során létrejött klasztereket a teljes NFT I. klasztereihez hasonlítjuk*, úgy azt találjuk, hogy 112 kistérség (67%) esetén mondható el az, hogy egy adott kistérségben a versenyképességi típusának megfelelő pályázati aktivitás és sikeresség figyelhető meg. Ezen kistérségekről elmondható az, hogy a legalacsonyabb versenyképességi típusba sorolt kistérségek a teljes NFT I. szerinti legalacsonyabb pályázati aktivitású és sikerességű klaszter tagjai, a közepes versenyképességű kistérségek a közepes pályázati aktivitású és sikerességű klaszterbe nyertek besorolást, míg a legversenyképesebb térségek a legmagasabb pályázati aktivitással és sikerességgel leírható klaszterbe kerültek.

A versenyképességi típusok és a teljes NFT I. típusainak összehasonlításánál 23 olyan kistérséget találunk, amelyek *versenyképességi besorolásuknál alacsonyabb pályázati aktivitással és sikerességgel rendelkeznek*. Ennek vagy az az oka, hogy nem tudták kihasználni a versenyképességi típusuknak megfelelő pályázati potenciált, vagy pedig az, hogy a teljes NFT I. esetében érvényesült a kohéziós hatás a versenyképességi hatással szemben. Mivel a Szarvasi kistérséget kivéve az a 8 kistérség, amely a GVOP szerint ugyanebbe a kategóriába tartozott (vagyis versenyképességi besorolásánál alacsonyabb GVOP szerinti besorolást kapott), mind szerepel azon kistérségek között, amelyek versenyképességi besorolása magasabb, mint az NFT I. szerinti besorolása, így feltételezhetjük, hogy *a teljes NFT I. esetében – helyesen – egyaránt érvényesül a versenyképességi hatás és a kohéziós hatás*.

33 olyan kistérséget találunk, amely versenyképessége szerinti besorolásánál magasabb szintű klaszterbe került, amikor az NFT pályázati aktivitása és sikeressége alapján soroltuk be. Ezek azok a kistérségek, amelyek a versenyképességi típusukhoz képest magasabb pályázati aktivitással és sikerességgel jellemezhetőek. Ezen felül az is elmondható, hogy ezen 33 kistérségből 29 olyan kistérség, amelyet a legalacsonyabb versenyképességi típusba soroltunk, azonban pályázati aktivitása és sikeressége alapján a teljes NFT I. viszonylatában a legmagasabb klaszterbe került.

A klaszteranalízis alapján a teljes NFT-ről megállapítható, hogy a GVOP-hez képest *a kohéziós hatás jóval erősebben kirajzolódik* a klasztertagságokban történő változások alapján, azonban a kistérségek többségének NFT szerinti besorolása még

mindig nagy részben megfeleltethető a versenyképességi típusoknak, vagyis a klaszteranalízis szerint a teljes NFT relációjában *az indokoltnál talán erősebb a versenyképességi hatás.*

A klaszteranalízis során tehát sikerült relatíve homogénnek feltételezett csoportokba rendezni az objektumokat, de a besorolt térségek *klaszteren belüli elhelyezkedéséről*, az egyes kistérségek klaszterközépponttól vett euklideszi távolságán kívül egyebet nem lehet felelősségteljesen megállapítani. Sem a klaszteranalízis homogenitását feltáró grafikus ábra, sem pedig a klaszterezési eljárás végeredménye nem tud választ adni olyan kérdésre, hogy melyek azok a kistérségek, amelyek a relatíve gyenge versenyképességű klaszterbe kerültek, de klasztertársaik közül a legközelebb állnak egy magasabb versenyképességű térségtípushoz. *Nincs tehát információja az elemzőnek az egyes kistérségek egymáshoz viszonyított távolságáról sem a klasztereken belül, sem pedig a klaszterek között.*

Egydimenziós skálázások eredményeinek összehasonlítása

Ezen információigényünk kielégítését a többdimenziós skálázás (*Multidimensional Scaling, MDS*) lefolytatásától várhatjuk. Lehetőségünk nyílik tehát a fentebbi megállapítások jelentős mértékű pontosítására. Az MDS nem határoz meg klasztereket, viszont az *objektumok geometriai reprezentációját adja* (Füstös–Kovács 1989). A többdimenziós skálázást ugyanazon *változókkal* hajtjuk végre, mint a klaszteranalízist. Amennyiben a dimenziószámot egészen egy dimenzióra csökkentjük, úgy az egydimenziós skálázás technikája ugyanakkor magában rejti egy *komplex versenyképességi rangsor, illetve egy komplex GVOP és komplex NFT szerinti rangsor* kialakításának lehetőségét is abban az esetben, ha ezen művelet nem jár szignifikáns információvesztéssel a túlzott dimenziószám-csökkentés miatt. A vizsgálat lefolytatása után kapott komplex versenyképességi rangsor esetén az S-Stress értéke 0,1, ami *jónak* minősíthető, a GVOP allokációs elemzésénél 0,03, ami *kiváló*nak, míg az NFT allokációs elemzésénél 0,2, amely *jónak* minősíthető, így *a redukált dimenziószámú modellek valószínűleg minden releváns információt tartalmaznak.*

Amennyiben a 78 mutatóból képzett komplex versenyképességi rangsort összehasonlítjuk az 5 mutatóból képzett GVOP pályázati aktivitás és sikeresség rangsorral, akkor arra a kérdésre kaphatunk választ, hogy a két rangsor mennyiben feleltethető meg egymásnak. Másképpen fogalmazva, megtudhatjuk, hogy a rangsor elején elhelyezkedő relatíve erős versenyképességű kistérségek jellemzően a pályázati aktivitás és sikeresség terén is jeleskednek-e.

Erre a kérdésre a két rangsor közötti kapcsolat erősségét és irányát számszerűsítő Spearman-féle rangkorrelációs együttható¹¹ kiszámításával kaphatunk választ. A komplex versenyképességi rangsor és a komplex GVOP rangsor közötti rangkorreláció értéke $r_s = +0,5$, tehát *a két rangsor között pozitív irányú közepes kapcsolat áll fenn.* A pozitív előjel megerősíti a klaszteranalízis során levont következtetésünket, hogy a GVOP forrásallokációja jórészt versenyképesség vezérelt, vagyis hogy

a versenyképesebb térségek nagyobb mértékben részesültek a GVOP forrásaiból. Ezen kijelentést ugyanakkor árnyalja az a tény, hogy a kapcsolat csak közepes erősségű, vagyis a GVOP forrásaiból relatíve nagymértékben *kohéziós alapú forrásallokálás is történt* a gyengébb versenyképességű térségek felzárkóztatására.

A 78 mutatóból készített komplex versenyképességi rangsor és a 30 mutatóból képzett teljes NFT pályázati aktivitás és sikerességi rangsor összehasonlításával arra a kérdésre kapunk választ, hogy a teljes NFT inkább versenyképesség vagy inkább konvergencia vezérelt volt-e. Minél inkább megfeleltethető ugyanis egymásnak a két rangsor, annál inkább igaz az, hogy az erősebb versenyképességű térségek a teljes NFT forrásallokációjából is erőteljesebben részesültek.

A Spearman-féle rangkorrelációs együttható mintán felvett értéke alapján megállapítható, hogy a komplex versenyképességi rangsor és a komplex NFT rangsor közötti rangkorreláció értéke $r_s = -0,6$, tehát *a két rangsor között ellentétes irányú közepes kapcsolat áll fenn.* Ez azt jelenti, hogy a versenyképességi rangsorban elért előkelő helyezés általában a pályázati aktivitás és sikeresség rangsorban kevésbé előkelő helyezéssel párosul, vagyis a teljes NFT forrásallokációja dominánsan konvergencia központú, vagyis a kevésbé versenyképes térségek felzárkóztatására irányult. A teljes NFT forrásallokációjának van ugyanakkor egy szignifikáns része, amely versenyképesség-központú, ez azonban vélhetően a GVOP-nek tulajdonítható. Összefoglalva *a teljes NFT inkább a területi különbségek csökkenésének irányába hatott.*

Összegzés

Tanulmányunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy az I. Nemzeti Fejlesztési Terv pénzügyi forrásai hogyan oszlanak el a térben kistérségi szinten, illetőleg hogy ezen térszerkezet mennyiben feleltethető meg a versenyképességi típusok térbeli eloszlásának. Ezen vizsgálat lefolytatásától azt vártuk, hogy segítségével következtetéseket tudunk levonni arról, hogy hazánkban a pályázati források térbeli eloszlása az első, ún. „csonka” programozási periódusában milyen mértékben szolgált kohéziós célokat, és milyen mértékben szolgálta a versenyképesség erősítését.

A kérdés megválaszolásához először áttekintettük az Európai Unióban zajló területi folyamatokat, majd azt, hogy a területi különbségek mérséklésére irányuló erőfeszítések hogyan értékelhetők az Európai Unióban. Ezt követően került sor két empirikus vizsgálat eredményeinek bemutatására: a 168 kistérséget először versenyképességi szempontból tipizáltuk, majd ugyanezen alapsokaságot a pályázati aktivitás és sikeresség szempontjából. Utóbbi vizsgálatot két szempont szerint, a GVOP (mint a versenyképességet szolgáló nevesített operatív program), valamint a teljes NFT vonatkozásában lefolytattuk.

Ezt követően került sor az eredmények összevetésére többváltozós adatelemzési módszerek segítségével. A klaszteranalízis és az egydimenziós skálázás alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a GVOP forrásallokációjának térbeli eloszlása nagymértékben megfeleltethető a kistérségek versenyképességi típusok szerinti

eloszlásának. Az eredmények azt mutatják, hogy a GVOP elsősorban versenyképességi szempontok szerint allokál. A versenyképesebb térségeknek arányosan több forrást juttat, ami megegyezik az Európai Uniónak a Strukturális Alapok 2. célkitűzési logikájával, azonban a divergencia irányába hat. Ugyanakkor a GVOP vizsgálatok az is feltűnő volt, hogy az operatív program forrásallokációjának olyan része is van, amely a felzárkóztatást célozza, vagyis relatíve gyenge versenyképességű térségekbe a versenyképességi besorolásnál nagyobb besorolású pályázati forrásokat juttat. A GVOP esetében tehát a *versenyképesebb térségek nagyobb mértékben részesültek a forrásokból*. Ugyanakkor ugyanezen programnál relatíve nagymértékű *kohéziós alapú forrásallokálás ment végbe a gyengébb versenyképességű térségek felzárkóztatása érdekében*. Mindez ellentétes az EU 2. célkitűzésének logikájával, de nem ellentétes a GVOP azon célkitűzéseivel, amelyek eleve a felzárkóztatást hirdetik: kiegyensúlyozott területi fejlődés elősegítése, hozzájárulás a regionális fejlettségbeli különbségek mérsékléséhez és a beruházások kedvező hatásainak érvényesülése a kevésbé fejlett térségekben.

A teljes NFT vizsgálata alapján azt állapítottuk meg, hogy a versenyképességi típusok és a pályázati aktivitás és sikeresség között fordított irányú kapcsolat van, ami egyértelműen a terv felzárkóztató hatására utal. A relatíve gyenge versenyképességű kistérségek versenyképességi besorolásukhoz képest relatíve nagy, míg a relatíve erős versenyképességű kistérségek versenyképességi besorolásukhoz képest relatíve kicsi forrást kaptak 2004 és 2006 között. A teljes NFT forrásallokációja tehát dominánsan konvergencia központú, vagyis a *kevésbé versenyképes térségek felzárkóztatására irányult*. A teljes NFT forrásallokációjának van ugyanakkor egy szignifikáns része, amely versenyképesség-központú, ez azonban vélhetően a GVOP-nek (és a HEFOP-nak) tulajdonítható.

Egyértelműen látszik tehát, hogy mind a GVOP, mind pedig a teljes NFT vegyesen szolgálja a konvergencia és a versenyképességi célokat, azonban a GVOP-nál a versenyképesség, a teljes NFT-nél a konvergencia hatás dominál. Ez a kettősség azonban összhangban van *A magyar kistérségek versenyképességi típusai* című fejezetben bemutatott vizsgálat eredményével: a konvergencia utak a 246 operatív program értelmében dominánsan konvergencia hatással rendelkeznek, de versenyképességi elemeket is tartalmaznak, és fordítva: a versenyképességi utak jórészt versenyképességi hatással rendelkeznek, ugyanakkor konvergencia elemeket is tartalmaznak.

Az eredményeinket egyéb, az NFT és a GVOP vizsgálatára irányuló elemzések következtetéseivel is összevetettük. Azt találtuk, hogy a témakörben komplex elemzés lefuttatására még nem volt példa, az egyes elemzők vagy a benyújtott pályázatok, vagy pedig a megítélt támogatás, mint szempont szerint analizáltak. A GVOP esetében minden elemző a versenyképességi hatást mutatta ki, de nem szólt a GVOP-nek azon konvergencia hatásáról, amelyet komplex elemzésünk a versenyképességi hatáson túlmenően kimutatott. Az NFT esetében az elemzők között nincs olyan mértékű egyetértés, mint a GVOP esetében: csak egy elemzés szerint volt egyértelműen felzárkóztató hatású az NFT, két elemzés szerint viszont egyértelműen versenyképességi hatást erősít az NFT. Egyetlen olyan elemzés született, amelynek

eredménye megegyezik komplex vizsgálatunk eredményével, és az NFT konvergencia dominanciája mellett a versenyképességi hatást is kiemeli (4. táblázat).

4. TÁBLÁZAT

A GVOP és az NFT I. elemzésének eredményei
(The Results of the Analysis of ECOP and the First NDP)

Elemzés	<i>Toroczkai-Hahn</i> 2006 ¹²	<i>NFÜ</i> 2008	<i>HBf</i> 2006	<i>Csite –</i> <i>Németh</i> 2008	<i>NFH</i> 2006	<i>Ecostat</i> 2008	<i>Saját</i> <i>elemzés</i>	
Szem- pont	benyújtott pályáza- tok	megítelt támoga- tás	megítelt támogatás	megítelt támoga- tás	megítelt támoga- tás	megítelt támoga- tás	<i>komplex</i> <i>elemzés</i>	
<i>NFT</i>	inkább felzárkóz- tatás	nem mutatha- tó ki	felzárkóz- tatás	verseny- képesség erősítése	verseny- képesség erősítése	nem tárgyalja	nem tárgyalja	<i>jórészt</i> <i>felzárkóz- tatás jelen- tős verseny- képesség- erősítő</i> <i>hatással</i> <i>jórészt</i> <i>verseny- képesség</i> <i>erősítése,</i> <i>jelentős</i> <i>felzárkózta- tási hatással</i>
<i>GVOP</i>	verseny- képesség erősítése	verseny- képesség erősítése	verseny- képesség erősítése	verseny- képesség erősítése	verseny- képesség erősítése	verseny- képesség erősítése	verseny- képesség erősítése	

Forrás: Saját szerkesztés.

Összefoglalva kijelenthető, hogy a teljes I. NFT inkább a területi különbségek csökkentésének irányába hathatott allokációs szempontból. Mindez viszont még nem garantálja a tényleges felzárkózást, mivel ehhez szükséges a források hatékony és hatásos felhasználása is. Ennek vizsgálata, elemzése jelenti a következő kutatási feladatokat. Megítélésünk szerint elemzésünk egy hiánypótló munka, amely komplexitása miatt alkalmas arra, hogy a témakörben eddig született elemzések megállapításait kiegészítse, pontosítsa, illetőleg hogy a 2004 és 2006 közötti forrásallokáció tudományos alapon történő elemzése által támpontokat adjon a jövőre vonatkozó tervezési folyamathoz.

Jegyzetek

¹ A szóródás terjedelme 2004-es adatok szerint a 25 tagú Európai Unióban 245 százalékpont volt, a legmagasabb értéket az Egyesült Királyságban, Inner London régióban (278%), a legalacsonyabb értéket Lengyelországban, Lubelskie régióban (33%) rögzítették (*Eurostat* 2007).

² A modellszámítások a támogatások ideális hasznosulásából indulnak ki, feltételezik az eredményes és hatékony pénzgazdálkodást és az optimális beruházás-kiválasztást (*EC* 2007). Mindezek miatt nem minden esetben képesek a valós tendenciákat, hatásokat felvázolni.

- ³ Azt, hogy van-e értelme tovább növelni a lehatárolt klaszterek számát, a hierarchikus felépítő klaszterezéssel vizsgáltuk meg. Esetünkben felépítési táblázat szerint az összevonandó klaszterek közötti távolság relatíve egyenletesen nőtt a 163. lépésig, majd hirtelen szignifikánsan megnőtt a távolság, így a 164. lépést már nem célszerű figyelembe venni, vagyis 5 klaszternél többet jelen esetben nem volt célszerű lehatárolni (Lukovics 2008)
- ⁴ Azt, hogy van-e értelme tovább növelni a lehatárolt klaszterek számát, a hierarchikus felépítő klaszterezéssel vizsgáltuk meg. Esetünkben felépítési táblázat szerint az összevonandó klaszterek közötti távolság relatíve egyenletesen nőtt a 163. lépésig, majd hirtelen szignifikánsan megnőtt a távolság, így a 164. lépést már nem célszerű figyelembe venni, vagyis 5 klaszternél többet jelen esetben nem volt célszerű lehatárolni (Lukovics 2008)
- ⁵ Egységes Monitoring és Információs Rendszer.
- ⁶ Ugyanakkor a kezdeti 30 változóhoz képest 3 faktorról leírható a sokaság, tehát a változók 90%-ának felszámolásával az információnak csak a 43%-a veszett el, ilyen szempontból a „csere” eredményes volt.
- ⁷ Ennek ellenére fenntartásokkal ugyan, de érdemes ezzel is számolni, mivel a klaszterelemzésnél kiderült, hogy a leglényegesebb jellemzőket ez a modell is megtartotta.
- ⁸ A területi adatbázisoknál gyakori jelenség az egyedi sajátosságú megfigyelési egységek előfordulása, ami a területi eloszlások normalitásának hiányával magyarázható (Nemes Nagy 2005b). Ezeket az extrém eseteket érdemes kivenni az elemzésből, mivel torzítják az eredményeket, mert a klaszterelemzés során a használt algoritmus ezeket is beosztja automatikusan adott klaszterekbe (Füstös *et al.* 2004), ezáltal rontja a végső eredmény megfelelőségét. A kizárásokhoz az egyszerű láncmódszer és a grafikus ábrázolás a faktortérben nyújt segítséget. Jelen elemzésnél nem került sor a kistérségek kizárására, mivel ez nem tette volna lehetővé az összehasonlítást a versenyképességi besorolásokkal. Ugyanakkor a részletesebb elemzésnél ez a lépés is szükséges lehet (Lóránd 2009).
- ⁹ Hasonló hármastérségi tagozódást mutatott ki Bódi Ferenc, Obádovics Csilla és Mokos Béla (1999) tanulmányukban, amelyben az adózást és a jövedelemkülönbségeket vizsgálták hazánkban. Vizsgáltak eredményeképpen a három részre szakadt ország egyes részeit a következőképpen nevezték el: 1) „A városi levegő szabaddá tesz”, 2) „A kicsi szép”, 3) „Legalul” (Bódi *et al.* 1999, 139–147).
- ¹⁰ Ugyanakkor a GVOP hivatalos célrendszerében a következő, „kohéziós törekvések” is szerepeltek: a kiegyensúlyozott területi fejlődés elősegítése, hozzájárulás a regionális fejlettségbeli különbségek mérsékléséhez és a beruházások kedvező hatásainak érvényesülése a kevésbé fejlett térségekben.

$$r_s = 1 - \frac{6 \sum_{i=1}^N (R_{x_i} - R_{y_i})^2}{N(N^2 - 1)} \quad (9)$$

ahol: r_s : a Spearman-féle rangkorrelációs együttható

R_{x_i} az i -edik megfigyelési egység x szerinti rangszáma

R_{y_i} az i -edik megfigyelési egység y szerinti rangszáma

N a megfigyelési egységek száma

- ¹² A tanulmány szerzői mindkét szempont, tehát a benyújtott pályázatok (mint aktivitás) és a megítélt támogatás alapján is végeztek elemzéseket.

Irodalom

- Bachtler, J. (2008) *Improving the delivery of EU Cohesion Policy*. Presentation for the Conference on the Future of Cohesion Policy, Maribor. 7–8 April.
- Bódi F.–Obádovics Cs.–Mokos B. (1999) Adózás, jövedelemkülönbségek Magyarországon. – *Területi Statisztika*. 2. 131–147. o.
- Boldrin, M.–Canova, F. (2001) Inequality and Convergence in Europe’s Regions: Reconsidering European Regional Policies. – *Economic Policy*. 3. 205–253. o.
- Bouvet, F. (2003) *European Union Regional Policy: Allocation Determinants and Effects on Regional Economic Growth*. Job Market Paper. www.econ.ucdavis.edu/graduate/fbouvet/job_market.pdf (Letöltve: 2008. 10. 11.)

- Bradley, J. (2005) Promoting Cohesion in the Enlarged EU: Is there a Role for National Development Plans? – Bradley, J.–Petrakos, G.–Traistaru, I. (eds.) *Integration, Growth and Cohesion in an Enlarged European Union*. Springer, New York. 173–205. o.
- Cappelen, A.–Castellacci, F.–Fagerberg, J.–Verspagen, B. (2003) The Impact of EU Regional Support on Growth and Convergence in the European Union. – *Journal of Common Market Studies*. 4. 621–644. o.
- Csöte A.–Németh N. (2008) *Kistérségi fejlettség és I. NFT-s fejlesztési teljesítmény kapcsolata*. HBF Hungaricum Kft – MTA KTI, Budapest.
- Davies, S.–Hallett, M. (2002) *Interactions between National and Regional Development*. Hamburg Institute of Regional Economics, Hamburg.
- EC (1999a) *Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the European Union*. European Commission, Luxembourg.
- EC (1999b) *European Spatial Development Perspective. Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union*. European Commission, Brussels.
- EC (2004a) *A new partnership for cohesion – Third Report on Economic and Social Cohesion*. European Commission, Brussels.
- EC (2004b) *Building our Common Future. Policy Changes and Budgetary Means of the Enlarged Union 2007–2013*. European Commission, Brussels.
- EC (2004c) *Delivering Lisbon – Reforms for the Enlarged Union*. European Commission, Brussels.
- EC (2006a) A tanács 1083/2006/EK rendelete az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alapra és a Kohéziós Alapra vonatkozó általános rendelkezések megállapításáról és az 1260/1999/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről. – *Official Journal*. L 210/25, Luxembourg.
- EC (2006b) *Gazdasági reformok és versenyképesség: a 2006-os európai versenyképességi jelentés kulcsfontosságú üzenetei*. Európai Bizottság, Brüsszel.
- EC (2007) *Gyarázó régiók, növekvő Európa. Negyedik jelentés a gazdasági és társadalmi kohézióról*. Európai Bizottság, Brüsszel.
- EC (2009) *The Potential for regional Policy Instruments, 2007–2013, to contribute to the Lisbon and Göteborg objectives for growth, jobs and sustainable development. Final report*. European Commission, Brussels.
- Economist (2007) *Money-go-round*. 8539, 55. o.
- Ecostat (2008) *A Nemzeti Fejlesztési Terv forrásainak felhasználása és néhány mérhető hatása*. Időszaki közlemények. 28. szám. Ecostat Kormányzati Gazdaság- és Társadalom-stratégiai Kutató Intézet, Budapest.
- Ederveen, S.–Gorter, J.–De Mooij, R.–Nahuis, R. (2002) *Funds and Games*. The Economics of European Cohesion Policy. CPB Netherlands' Bureau for Economic Policy Analysis, The Hague.
- Eurostat (2007) *Regional GDP per inhabitant in the EU27*. Eurostat, Brussels.
- Eurostat (2009) *Regional GDP per inhabitant in the EU27*. Eurostat, Brussels.
- Ezcurra, R.–Pascual, P.–Rapún, M. (2007) Spatial Inequality in Productivity in the European Union: Sectoral and Regional Factors. – *International Regional Science Review*. 4. 384–407. o.
- Fenyővári Zs.–Lukovics M. (2008) A regionális versenyképesség és a területi különbségek kölcsönhatásai. – *Tér és Társadalom*. 2. 1–20. o.
- Füstös L.–Kovács E. (1989) *A számítógépes adatelemzés statisztikai módszerei*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Füstös L.–Kovács E.–Meszéna Gy.–Simonné Mosolygó N. (2004) *Alakfelismerés*. (Sokváltozós statisztikai módszerek) Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- HBF (2006) *Az I. Nemzeti Fejlesztési Terv forráselosztási mechanizmusai*. Települések és kistérségek a fejlesztési versenyben. Kutatási összefoglaló. HBF Hungaricum Kft., Kecskemét.
- Horváth Gy. (1998) Az Európai Unió strukturális és kohéziós politikájának hatása a magyar terület- és településpolitikára. – Csefkó F. (szerk.) *EU-integráció – önkormányzatok I.* ÖSZT-ICMA-USAID, Budapest.
- Horváth Gy. (2006) Differenciált kelet-közép-európai tér. Regionális teljesítőképesség és a területfejlesztés törvényi szabályozása. – *Falu Város Régió*. 1. 11–16. o.
- Kiss J.P.–Németh N. (2006) *Fejlettség és egyenlőtlenségek: Magyarország megyéinek és kistérségeinek esete*. MTA Közgazdaságtudományi Intézete, Budapest.
- Lengyel I. (2000) A regionális versenyképességről. – *Közgazdasági Szemle*. 12. 962–987. o.
- Lengyel I. (2010) *Regionális gazdaságfejlesztés: versenyképesség, alulról szerveződés, klaszterek*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lóránd B. (2009) *Konvergencia és fejlesztéspolitika az Európai Unióban és Magyarországon*. Doktori disszertáció. PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs.
- Lukovics M. (2008) *Térségek versenyképességének mérése*. JATEPress, Szeged.
- Martin, P. (1999) Are European Regional Policies Delivering? – *EIB Papers*. 2. 10–23. o.
- MNB (2006) *Elemzés a konvergencia-folyamatokról*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest.

- Nemes Nagy J. (2005a) Fordulatra várva – a regionális egyenlőtlenségek hullámai. – Dövényi Z.–Schweizer F. (szerk.) *A földrajz dimenziói*. MTA FKI, Budapest. 141–158. o.
- Nemes Nagy J. (szerk.) (2005b) *Regionális elemzési módszerek*. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest.
- NFH (2006) *Strukturális Alapok közbenső értékelése*. Nemzeti Fejlesztési Hivatal, Budapest.
- NFÜ (2008) *Vezetői tájékoztató. A 174 magyarországi kistérségnek az NFT pályázatain elért eredményeiről*. NFÜ Informatikai és Tájékoztatói Főosztály, Budapest.
- Palócz É. (témavezető) (2005) *A nemzetközi fejlesztéspolitikai stratégiakészítés gyakorlata*. KOPINT-DATORG, Budapest.
- Petrakos, G.–Rodríguez-Pose, A.–Anagnostou, A. (2005) Regional Inequalities in the European Union. – Bradley, J.–Petrakos, G.–Traistaru, I. (eds.) *Integration, Growth and Cohesion in an Enlarged European Union*. Springer, New York. 29–43. o.
- Rechnitzer J. (2005) *A kistérségi krízis-előrejelzés és megelőzés módszerei*. MTA RKK NYUTI, Győr.
- Rodríguez-Pose, A.–Fratesi, U. (2002) *Unbalanced development strategies and the lack of regional convergence in the EU*. Paper presented to the 2002 ERSA Congress, Dortmund.
- Székelyi M.–Barna I. (2003) *Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára*. Typotex Kiadó, Budapest.
- Szörfi, B. (2006) *Regional inequalities in the European Union: Testing the Williamson-curve hypothesis with different methods in presence of serial correlation*. Central European University, Economic Development, Budapest.
- Toroczkai A.–Hahn Cs. (2006) Európai uniós támogatási adatok területi értékelése. – *Területi Statisztika*. 5. 459–475. o.
- Trón Zs. (2008) Elméletek és empiria a konvergencia és a tőkeáramlások kapcsolatáról. – Palánkai T.–Benczes I.–Szent-Iványi B. (szerk.) *Három éve az ötven éves EU-ban*. Konferenciakötet. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Multidiszciplináris Doktori Iskolája, Budapest. 28–43. o.
- Váradi B. (2006) Miért folyik a csata. Avagy a 8000 milliárd átka. – *Élet és Irodalom*. 44. www.es.hu/?view=doc;14897 (Letöltve: 2008. 08. 10.)
- Váradi B. (2007) A 8000 milliárd átka II. – *Élet és Irodalom*. 2. www.es.hu/?view=doc;15495 (Letöltve: 2008. 08. 10.)

COMPETITIVENESS AND TENDERING EFFICIENCY ON THE LEVEL OF MICRO-REGIONS

MIKLÓS LUKOVICS – BALÁZS LÓRÁND

In the European Union, in the 2007–2013 programming period the reduction of territorial differences has become more important than ever to foster economic, social and territorial cohesion. Besides the initiatives of cohesion, the strengthening of competitiveness has appeared as well, they altogether support to reach the goals of the EU development policy. Nevertheless, competitiveness and cohesion have different aims, therefore they are suitable for regions with different development level. In our study we empirically analyze with multivariable methods the allocation mechanisms of the First National Development Plan to compare it with the allocation of the empirical competitiveness types. As for conclusion we proved that from the ECOP the more competitive micro-regions received more funds, although at the First NDP practically convergence was the main direction.